FINANCE A ÚVĚR 2/1990

Ročník 40 (v SNTL 28)

Vydává federální ministerstvo financí ve spolupráci se Státní bankou československou a Federálním cenovým úřadem

© SNTL — nakladatelství technické literatury, n. p., Spálená 51, Praha 1

Adresa redakce:
Krakovská 8, 113 02 Praha 1, Nové Město

Telefon: 26 43 51—8
meziměstské hovory: 26 43 07

Vedoucí redaktor:
Ing. Ivan Kočárník, CSc.

OBSAH

Ing. V. KLAUS, CSc.: Finanční politika na počátku radikální reformy 73
Ing. Z. ČINČERA: Úkoly měnového plánu na rok 1990 a jejich zajišťování v nových podmínkách 78

Ekonomická reforma

Ing. M. HRNČÍŘ, DrSc.: Směry realizace ekonomické reformy 86

Diskuse

Ing. H. KYSILKA, CSc.: K některým otázkám dalšího postupu k racionální cenové soustavě 94

Poznámky a zkušenosti

Dr. H. MARKOVÁ, CSc.: Změny v právní úpravě některých příjmů rozpočtů národních výborů 111

Finance a úvěr v zahraničí

Doc. dr. G. W. KOŁODKO: Některé problémy stabilizačních opatření v Polsku 114
Ing. J. FÁREK, CSc.: Mezinárodní měnový fond v soudobém světovém hospodářství a důvody pro vstup Československa 125
Ing. J. MARKOVÁ, CSc.: K daňové reformě v USA 139

FINANCE A ÚVĚR 2/1990

Год изд. 40 (28)

Издает Федеральное министерство финансов, в сотрудничестве с Государственным банком Чехословакии и Федеральным управлением цен

С СНТЛ — издательство технической литературы, н. п., Спалена ул. № 51, Чехословакия

Редакция: Краковска ул. № 8, 113 02 Прага 1, ЧССР

Главный редактор:
Иван Кочарник

СОДЕРЖАНИЕ

В. КЛАУС: Финансовая политика в начале радикальной реформы . 73
З. ЧИНЧЕРА: Задачи валютного плана на 1990 год и их обеспечение в новых условиях 78

Экономическая реформа

М. ГРНЧИРЖ: Направления реализации экономической реформы . . 86

Дискуссия

Х. КИСИЛКА: К некоторым вопросам дальнейшего подхода к рациональной системе цен 94

Заметки и обмен опытом

Г. МАРКОВА: Изменения в юридическом урегулировании некоторых доходов бюджетов национальных комитетов 111

Финансы и кредит за рубежом

Г. В. КОЛОДКО: Некоторые проблемы стабилизационных мероприятий в Польше 114
И. ФАРЕК: Международный Балютный фонд в современном мировом хозяйстве и доводы для вступления Чехословакии 125
И. МАРКОВА: К налоговой реформе в США 139

REDAKČNÍ RADA: ing. Belo Bosák, CSc., ing. Arnošt Culík, ing. Miroslav Filip, ing. Miroslav Hrnčíř, CSc., ing. Milan Jurčeka, CSc., ing. Ivan Kočárník, CSc., ing. František Krejča, ing. Vratislav Kulhánek, ing. Hugo Kysilka, CSc., prof. ing. Vladimír Kyzlink, DrSc., ing. Kamil Mikulič, CSc., ing. Oldřich Nepraš, ing. Michal Oláh, CSc., prof. ing. Jiří Petřivalský, DrSc., ing. Ivan Svitek, ing. Lubomír Šedrla, ing. Stanislav Šourek (předseda), ing. Marián Tkáč, CSc., ing. Vladimír Valach, ing. Anton Vavro, CSc., ing. Jan Velek, doc. ing. Karol Vlachynský, CSc., ing. Jan Vrba, ing. Jaromír Zahradník

DT: 338.246. (437)

Směry realizace ekonomické reformy[1]

Ing. Miroslav HRNČÍŘ, DrSc.

Žádná ze zemí „reálného socialismu" reálně nedisponuje takovým typem hospodářského mechanismu, který by adekvátně odpovídal požadavkům intenzívního rozvoje. Reformní úsilí, jež se v plánovaných ekonomikách objevuje již od konce 50. let, je reakcí na omezení tradičního typu centrálně plánované ekonomiky s výrazně administrativním typem koordinace ekonomické aktivity.

Uvedený typ ekonomiky, jenž se zformoval jako negace kapitalistických výrobních vztahů a kapitalistické tržní ekonomiky, byl fakticky *negací i dosavadních principů ekonomické aktivity* (hodnotové ekvivalence, odvozování důchodů od realizace), *negací peněz a tržního typu koordinace vůbec.* Podstata ekonomického problému, jež dříve spočívala v chování, vzájemných vztazích a koordinaci aktivit vydělených, samostatných subjektů, nyní spočívá v *otázkách organizačních.*

Uvedená koncepce socialistické ekonomiky spočívala na předpokladu, že již samotným právním aktem (znárodněním) se společenské vlastnictví nejen instaluje, ale také reálně prosazuje a realizuje, že vynakládaná práce proto nabývá — definičně — bezprostředně společenského charakteru, tj. že společenská užitečnost práce je dána a verifikována již před jejím vynaložením, ex ante, nikoli až následně, při realizaci.

Zobecnění zkušeností z vývoje všech plánovaných ekonomik tradičního typu dokumentuje, že *uvedené předpoklady nejsou opodstatněné a realistické.* Výše zmíněné normativní charakteristiky plánovaných ekonomik (které také popisovala „tradiční" politická ekonomie socialismu) byly v realitě do značné míry *pouze „nominálními" charakteristikami.* To má zásadní implikace pro pojetí a hodnocení charakteru reformy hospodářského mechanismu:

a) proces reálného zespolečenštění je nutně nikoli jednorázovým aktem (realizovaným znárodněním), ale *dlouhodobým složitým procesem* rozvíjení výrobních vztahů a postupného prohlubování skutečně společenského ovládání a řízení ekonomických procesů; k tomu by reforma měla vytvořit nezbytné podmínky;
b) jestliže reformy směřují k rozvíjení trhu a k využívání tržního typu koordinace, k diferenciaci typů i forem vlastnických vztahů, nejde fakticky o opouštění či omezování principů socialistické ekonomiky, ale o hledání

[1] Tento článek, připravený již v polovině minulého roku, považujeme za úvod do diskuse k dalšímu rozvíjení ekonomické reformy. Uvítáme další příspěvky odborníků, kteří se touto tematikou zabývají. Redakce.

takových forem koordinace a institucionálního rámce, který odpovídá nikoli normativním charakteristikám, ale realitě, *fakticky dosaženému stupni zespolečenštění.* Rozvíjení reformních procesů by mělo být naopak bází pro dosažení vyšší úrovně a vyšších forem reálného zespolečenštění, pro vyšší kvalitu společenského řízení a ovládání ekonomických procesů;

c) je nutné důsledně rozlišovat mezi výsledky a hodnocením plánování v konkrétních historických podmínkách tradičního typu centrálně plánované ekonomiky s administrativními formami koordinace a mezi potenciálními možnostmi plánování jako *imanentní vlastností každého systému a každého subjektu s cílovým chováním.*

Dosavadní přístupy k reformě hospodářského mechanismu a jejich omezení

Reformy v socialistických zemích usilovaly a usilují o dosažení *účinné kombinace administrativní a tržní, vertikální a horizontální koordinace.* K tomu má vést zejména:

— vyváženější funkce hodnotových (tj. cenových, finančních, měnových a devizových) kritérií ve vztahu ke kritériím objemovým a užitněhodnotovým (v čs. podmínkách idea komplexního státního plánu, jednotného národohospodářského centra, resp. koncepce tzv. hmotně-hodnotové optimalizace),

— realizace státního plánu převážně nepřímými nástroji, na bázi obecněji platných normativních vztahů a závislostí, resp. v kombinaci přímých a nepřímých nástrojů.

Na základě těchto charakteristik jsou uvedené projekty i jejich realizace nazývány *reformovaným (modifikovaným) typem centrálně plánované ekonomiky, resp. typem převážně nepřímého centrálního řízení.* Do tohoto typu reformních projektů patří i čs. reforma z roku 1958, ale i dosavadní projekt přestavby.

Základní koncepční dokumenty k přestavbě hospodářského mechanismu (tj. zejména „Zásady přestavby . . ." z ledna 1987 a usnesení 7. pléna ÚV KSČ z prosince 1987) zakládaly variantu právě tohoto, tj. reformovaného typu centrálně plánované ekonomiky, nikoli tedy socialistické tržní ekonomiky. Předpokládaly však, že dojde k zásadní změně systému řízení, k jeho přestavbě v kvalitativně odlišný a vnitřně konzistentní typ řešení. Prováděcí dokumenty — tj. „Směrnice", legislativní akty (jmenovitě zákon o národohospodářském plánování, o odvodové soustavě a další), jakož i jednotlivé realizační kroky (přestavba organizační struktury výrobní základny, restrukturalizace centrálních orgánů, přestavba velkoobchodních cen) — nejenže dále nerozvíjely výchozí koncepční záměry, ale sklouzávaly — pod „tlakem" výchozích podmínek, ale i vestavěných zájmů — do podoby dílčích korekcí dosavadního uspořádání.

Jestliže koncipování reformních dokumentů a opatření bylo svěřeno aparátům dosavadních institucí, nelze od nich očekávat, že budou prosazovat nová koncepční řešení, která — byť prospěšná rozvoji a společnosti jako celku — by znamenala realokaci jejich moci a omezení jejich partikulárních zájmů, resp. že budou usilovat nejen o zvýšení svých pravomocí, ale i jednoznačně definované odpovědnosti.

Existovalo tedy reálné nebezpečí, že místo dalšího rozvíjení výchozích záměrů tak, aby skutečně nabyly charakteru uceleného, konzistentního systému s novou kvalitou, byl projekt přestavby devalvován do podoby řady dílčích, převážně technických změn jednotlivých nástrojů a mechanismů plánovitého řízení.

Je však třeba současně vyvodit závěry z dosavadních zkušeností nejen našich, ale i ostatních socialistických zemí s uvedeným typem reformních projektů. Ani

jeden z nich nesplnil očekávání, včetně např. i maďarské reformy zahájené již v roce 1968. Příčiny jejich malé účinnosti a nestability nelze redukovat na faktor výchozích podmínek a setrvačnost s nimi spjatých zájmů. *Podstatná jsou omezení „vestavěná" již v daném typu řešení:*

1. *Vnitřní nekonzistence řešení,* jež vyplývá ze snahy o paralelní existenci prvků administrativního a tržního typu koordinace i uvnitř jednotlivých částí a sektorů národního hospodářství:

— administrativní a tržní typ koordinace vyžadují zcela rozdílnou institucionální strukturu. Zatímco první typ předpokládá zachování hierarchické řídicí struktury, uniformitu organizačních forem podniků a existenci velkých jednotek, tržní typ koordinace předpokládá naopak diferenciaci vlastnických forem, organizační a velikostní struktury podniků, existenci i malých a středních jednotek, jejich pružný vznik, restrukturalizaci i případný zánik.

Obdobně rozdílné požadavky kladou oba typy koordinace na funkční postavení, strukturu i velikost centrálních orgánů. Dokladem vzájemné nekonzistence obou přístupů jsou dosavadní výsledky přetváření organizační struktury výrobní základny i restrukturalizace centrálních orgánů;

— rozporné požadavky obou typů koordinace mají být řešeny, resp. překlenuty *normativními metodami plánování a řízení* (zejména normativy rozdělení zisku mezi podnik a společnost a normativy pro užití disponibilního zisku). Sladění plánových záměrů a jejich vertikálního zajišťování se závislostí podnikových důchodů na realizaci a se zainteresovaností na reálných výsledcích se tedy děje přes *„mřížku" normativních vztahů.* Tím má být dosaženo uplatnění převážně obecných norem a pravidel (tzv. ekonomických nástrojů) a potřebné míry konzistence mezi materiálními a peněžními toky.

Vnitřní rozpornost uvedeného řešení spočívá v tom, že normativní vztahy mají být nástrojem realizace cílů státního plánu v měnících se podmínkách, navíc nástrojem zajišťování odvětvově a oborově specifikovaných cílů, a současně mají plnit *funkci jednotného, stabilního a dlouhodoběji platného souřadnicového systému k vytváření náročného prostředí pro rozhodování a chování podnikové sféry.* Struktura a objem peněžních toků v jednotlivých podnicích a oborech však závisí nejen na „mřížce" normativů, ale i na diferencovaných výsledcích — individuální situaci a výkonnosti jednotlivých podniků a oborů. Proto se v praxi všech zemí shodně prosazovaly *tendence k individualizaci normativních vztahů* (opouští se princip jednotnosti), *k jejich častým změnám* (nestabilita podmínek pro hospodaření), *k zavádění dalších a dalších korekcí* (tendence ke značné složitosti, nepřehlednosti a administrativní náročnosti soustavy normativů a na nich založených regulátorů).

2. Nekonzistence přístupu spočívající *v „doplňování" či korekci administrativního typu koordinace pouze některými prvky koordinace tržní.*

Společným rysem v podstatě všech reformních projektů až do poloviny 80. let byla snaha zavádět pouze dílčí prvky trhu a tržní kordinace, případně i samosprávného řešení do rámce administrativního typu koordinace, do institucionálního uspořádání tradiční centrálně plánované ekonomiky a při tradiční interpretaci hodnot a norem socialistické společnosti. Sféra tržních vztahů byla zpravidla programově omezována jednak jen na trhy zboží a služeb, nikoli již do roviny trhů výrobních činitelů (peněžního a kapitálového trhu, trhu práce), jednak na sféru běžné ekonomické aktivity a jejích výsledků, ne však do roviny akumulace, do sféry investic a alokace zdrojů:

– *při pouze parciálních sférách existence tržních vztahů nemohou vznikat a reprodukovat se spolehlivé, obecně relevantní hodnotové kategorie* (ceny, měnové kursy, úroková míra). Každé omezení administrativní koordinace v daném rámci proto znamená *nebezpečí koordinačního vakua, prosazování různých „stínových" nástrojů a mechanismů koordinace,* zneužívání vzniklého manévrovacího prostoru výrobci na úkor odběratelů a spotřebitelů. Rizika zmíněného koordinačního vakua, dalšího zkomplikování až rozpadu dodavatelsko-odběratelských vztahů jsou proto reálnými riziky i v dosavadní variantě ekonomické reformy;
– v systému nepřímého centrálního řízení nejsou podmínky pro rozvinutí kapitálového trhu jako nástroje mobility volných zdrojů a podniky mají možnost investovat (při proklamovaném principu samofinancování) jen v rámci své jednotky a navíc jen v rámci vymezeného předmětu podnikání. Dané institucionální a ekonomické podmínky nevynucují co nejvyšší zhodnocování disponibilních zdrojů v čase (kapitalizaci jmění a maximalizaci toků budoucích důchodů). Pokračuje proto „hlad" po investicích bez ohledu na fakticky realizovaný stupeň jejich efektivnosti, snaha investovat ve svém podniku, i když nejsou k dispozici nadějné projekty a alternativní užití zdrojů by pravděpodobně přineslo vyšší zhodnocení. V důsledku toho jsou odvodové systémy konstruovány tak, aby odčerpaly naprosto převažující část zdrojů do státního rozpočtu, takže podnikům na „podnikání" fakticky opět nezbývá (nevěří se v racionalitu podnikového rozhodování, ačkoli jeho omezení jsou do značné míry „vestavěna" v daném typu institucionálního uspořádání, tj. „zvenčí" podnikové sféry);
– od přechodu k typu nepřímého centrálního řízení se očekává realizace náročného ekonomického prostředí. K tomu má v čs. podmínkách přispívat i soustava odvodů kriteriálního typu. Tento typ odvodů však alokuje rizika jednostranně jen do podnikové sféry, a tím fakticky destimuluje podniky v přebírání rizik (spjatých zejména se zaváděním inovací a nových výrobků). Při neexistenci institucionálního rámce pro mobilitu zdrojů (zejména peněžního a kapitálového trhu), jenž by vytvářel podnikům manévrovací prostor v čase a umožňoval překonání různých výkyvů ve vlastní realizaci a disponibilních zdrojích, musí jakékoli úsilí o znáročnění prostředí, o „ztvrzení" rozpočtového omezení vyústit buď v prohloubení tlaků na „paternalistickou" funkci státu (dotací a subvencí státního rozpočtu), nebo v nárůstu platební neschopnosti, jež — pokud by byl doveden do důsledků — by znamenal hrozbu úpadku a zániku většího počtu podniků. Jelikož takováto alternativa není realistická ani žádoucí, *dosažení podmínek náročného prostředí, resp. tvrdého rozpočtového omezení je v diskutovaném typu řešení fakticky nerealizovatelné.*

3. Pojetí reformy *jako změny v typu nástrojů, nikoli primárně jako problém chování ekonomických subjektů, problém zájmový,* se sociálními, politickými a mocenskými předpoklady a implikacemi.

Existují již dostatečné zkušenosti (kupř. se zaváděním „Souboru opatření" na začátku 80. let) s tím, že reformní opatření, jež spočívají ve změnách jednotlivých nástrojů a regulátorů, se dostávají do roviny podnikových kolektivů se značným zpožděním a narážejí na setrvačnost zaběhnutých stereotypů chování a apriorní nedůvěry v účinnost změn. Při identifikaci hybných sil reformního procesu je nutné respektovat do značné míry schizofrenní vztahy na všech úrovních — od centrální úrovně (zájem na vyšší výkonnosti je konfrontován se zájmem vyhnout se sociálnímu neklidu, konfliktům a rizikům změn) přes podniky až k jednotlivým pracujícím.

I za předpokladu důsledné realizace uvedeného typu reformy mohou nastat jen dílčí pozitivní posuny v úrovni hospodárnosti a využívání disponibilních zdrojů, jakož i v pružnější reakci na strukturu a změny poptávky ze strany výrobců. Současně je však nutné očekávat i negativní průvodní jevy, resp. náklady diskutovaného typu reformy: využívání monopolního postavení podniků, manipulaci se sortimentem i cenami, rizika urychlení otevřené inflace a prohlubování sociálního neklidu.

Zásadní je však to, že uvedený typ řešení nepřekračuje Rubikon tradičního typu centrálně plánované ekonomiky *z hlediska schopnosti (spíše neschopnosti) k masovému vzniku a šíření inovací, z hlediska stimulů k dlouhodobému rozvoji a kapitalizaci jmění,* tj. v dimenzích, jež jsou určující pro celkovou výkonnost ekonomiky a pro její postavení v mezinárodní soutěži.

Uplatňování uvedeného typu reformované plánované ekonomiky může mít tudíž jen *dočasný charakter;* jde nutně jen o určitý mezistupeň, jehož nikoli náhodnou charakteristikou, ale podstatou je *kompromis, polovičaté řešení.*

Z toho lze vyvodit — resp. bývají vyvozovány — dva rozdílné závěry:

a) řešením je návrat ke konzistentnímu typu pouze administrativní koordinace a regulace (s vyšší úrovní plánovací techniky, s využitím procesů a nástrojů informatiky, s upevněním disciplíny);
b) řešením je uplatnění tržního systému a jeho logiky v celé šíři ekonomiky jako kriteriální báze a v návaznosti na ni rozvinutí hospodářskopolitické regulace a plánovacích aktivit konzistentních s tržním systémem socialistické ekonomiky.

Základní rysy žádoucího řešení

Socialistické ekonomiky mohou uspět v budoucí soutěži a prokázat svou historickou oprávněnost jen tehdy, pokud povedou nejen k sociální spravedlnosti, ale zvrátí i dosavadní trendy v zaostávání ekonomické výkonnosti. Sociálních cílů nelze dosahovat na úkor efektivního fungování ekonomiky — ekonomická výkonnost je naopak nutným předpokladem realizace sociálních cílů.

Jestliže systém centrálně plánované ekonomiky založil a reprodukoval specifický typ monopolu s jeho nepříznivými důsledky na chování ekonomických subjektů, budoucí řešení socialistické ekonomiky předpokládá naopak soutěžní prostředí.

Příčiny existence monopolních charakteristik a tendencí v centrálně plánované ekonomice jsou založeny již v samotném typu institucionálního, mocenského a správního uspořádání celé společenské sféry, včetně ekonomické. Pojetí národního hospodářství jako jedné „velké dílny", jež je spojeno s téměř univerzálním charakterem státní formy socialistického vlastnictví, definičně implikuje existenční a důchodové jistoty všem jejím „článkům" bez přímé závislosti na jejich výkonnosti. Tomu odpovídá i tradiční interpretace hodnot socialistické společnosti — tj. tradiční pojetí plné zaměstnanosti, sociální spravedlnosti apod. Proto také jde o monopol specifického charakteru; monopolně se chovají nejen velké podniky s rozhodujícím či výlučným postavením na trhu. Reformovaný typ centrálně plánované ekonomiky nepřekonává a neodstraňuje podmínky pro zmíněný specifický druh monopolu. V uvedeném prostředí bez účinných „vyvažujících sil" a bez disciplínu zajišťujícího souřadnicového systému hodnotových kategorií může zvýšená orientace na zisková kritéria vést naopak k „aktivování" monopolních tendencí.

Výkonnost jednotlivých subjektů, jejich inovační, podnikatelské chování — jako základ vyšší výkonnosti v makroekonomických dimenzích — jsou kauzálně závislé na existenci dostatečně soutěžního prostředí, jež je s to uvolnit a stimu-

lovat potenciál lidské tvořivosti a tvůrčí aktivity jako nejdůležitějšího bohatství v soudobém světě. Proto také návrat k administrativnímu typu koordinace nemůže být reálnou alternativou pozitivního řešení.

Soutěžního prostředí a soutěžního chování nelze dosáhnout bez rozvinutí tržního systému a jeho logiky v celé šíři ekonomiky, tj. nejen v rovině zboží a služeb, ale i výrobních činitelů tak, aby se tržní systém mohl stát:

a) „generátorem" reálně fungujících hodnotových kategorií (cen, kursů, úrokové míry) jako *obecně platného a neustále se objektivizujícího souřadnicového systému,* který je relevantní a závazný pro rozhodování podniků, ale i centrálních orgánů,
b) *nástrojem koordinace, stimulačního a efektivnostního působení v mikroekonomické sféře.*

Nejde tedy o trh per se, o „dokonalou" suverenitu spotřebitele, ale o koordinační a motivační působení tržních závislostí, tj. o pojetí trhu odpovídající podmínkám soudobé ekonomiky a umožňující jeho kombinaci s tržně konformními formami plánování a makroekonomické regulace.

Uplatnění tržního typu koordinace v mikroekonomické sféře předpokládá — má-li být dostatečně účinné — *odpovídající změny v dosavadním institucionálním rámci:*

1. Vyžaduje existenci široké škály subjektů *diferencovaných z hlediska institucionálních forem i velikostních skupin,* vzájemně oddělených a nezávislých tak, že každý tento subjekt nese reálně odpovědnost za svá rozhodnutí (je důchodově i existenčně závislý na výsledcích běžné hospodářské aktivity, ale i na budoucím toku důchodů, tj. na zvětšování — kapitalizaci — svého jmění). Podle tržních situací dochází jak ke vzniku nových subjektů na bázi volného vstupu do oboru, tak ale i k restrukturalizačním procesům, výstupům z oboru a případně i zániku neúspěšných subjektů.

Tradiční teorie — socialistická i neoklasická — podmiňovala zformování takovýchto subjektů, a tedy i uplatnění tržních forem koordinace existencí rozdílných vlastníků, tj. existencí vyhraněně soukromého a individuálního vlastnictví.

I když formy individuálního vlastnictví, resp. soukromého vlastnictví a společného podnikání se zahraničními firmami, mohou přispět ke zmíněné diferenciaci institucionálních a velikostních struktur, klíčovou je sféra společenského vlastnictví (zejména velkých podniků).

Jeho restrukturalizace musí splňovat nároky na operabilní vymezení vlastnických práv a jednoznačnou identifikaci subjektivity různých účastníků trhu tak, aby se projevovala reálná vlastnická odpovědnost i zájem a existenční závislost nejen na výsledcích běžné hospodářské aktivity, ale i na rozmnožování jmění, na dlouhodobém rozvoji dané jednotky. Takováto restrukturalizace — jako nutná podmínka jakéhokoli pokusu o přechod k tržní alternativě socialistické ekonomiky — proto vyžaduje posun od dominujícího postavení státní formy vlastnictví k diferenciaci vlastnických forem, institucionálních typů i velikostních struktur hospodářských jednotek.

Současně se zdůrazněním klíčového významu tohoto závěru však platí, že zejména v podmínkách soudobé ekonomiky je vztah mezi vlastnickým uspořádáním a podnikatelskou úspěšností a celkovou výkonností značně zprostředkovaný a vůbec ne monokauzální. Působí tu mimo jiné motivy seberealizace, profesionální výkonnosti, klimatu pro participaci a osobní ztotožnění se s budoucností a prosperitou daného podniku či instituce.

2. Tržně konzistentní chování ekonomických subjektů vyžaduje *možnosti alternativního užití peněžních zdrojů* (mimo jiné substituci mezi korunovými

a devizovými zdroji), možnosti *přelévání a mobility peněz mezi jednotlivými sférami,* předpokládá překonání v podstatě nepeněžního typu socialistické ekonomiky (diferenciace peněz do jednotlivých sektorů s rozdílnou kupní silou měnové jednotky, ale i se zcela rozdílným charakterem a intenzitou funkcí peněz). Strategie dalších reformních kroků musí proto spočívat *v uvolňování dosavadních omezení pro funkce peněz v prostoru* (jejich toků mezi různými typy subjektů) *i v čase.* S překonáváním dichotomie různých druhů peněz a peněžních okruhů, s postupující monetarizací ekonomiky se bude měnit podstata peněžního problému: zatímco dříve šlo o „správné" rozdělování peněz do jednotlivých sfér či směrů užití tak, aby co nejvíce odpovídaly požadavkům na profinancování plánovaných reálných toků, nadále bude *zásadním problém celkové peněžní zásoby* (dosahování žádoucí relace mezi celkovou nabídkou peněz a poptávkou po nich).

Dosahování vyváženosti uvedené relace — hladin peněžní poptávky a nabídky — je však předpokladem i pro postup *v cenové sféře.* Podmínkám tradiční plánované ekonomiky odpovídal přístup k cenám jako k jednomu z nástrojů řízení. Úsilí o řešení cenového problému se v teorii i hospodářskopolitické praxi koncentrovalo na otázky cenových typů, vyvíjení různých metodik tvorby cen, cenových limitů a koncepcí cenových přestaveb. Podstata cenového problému však nespočívá v samotných cenách, ale v okolním prostředí, resp. v *interakci cen s jejich okolím.* Proto jakýkoli výraznější pokrok v objektivizaci cenových relací — racionální uplatňování smluvních cen a uvolňování cenové tvorby vůbec s tendencí k rovnovážným cenám — je závislý na řešení peněžním (cenových hladin).

3. Uplatňování tržního typu koordinace a soutěžního prostředí je kauzálně spojeno s *funkční otevřeností socialistické ekonomiky.* Jestliže v logice uzavřeného modelu se alokace zdrojů odvíjí podle stupně bilanční mezery mezi zdroji a potřebami, což vede k přerozdělování zdrojů od výkonnějších k méně výkonným (a takovéto tendence v alokaci zdrojů se také reálně prosazovaly i v „otevřené" čs. ekonomice), logika otevřeného modelu umožňuje a stimuluje naopak rozvoj výkonnějších subjektů neboli *alokaci zdrojů konzistentní s principy zákona ekonomie času.*

Rozvíjení funkční otevřenosti ekonomiky, propojení vnějšího a vnitřního okruhu kritérií a stimulů při rozhodování a chování ekonomických subjektů předpokládá monetarizovanou ekonomiku (s kriteriálním působením kursu, úrokové míry, s rozšiřováním směnitelnosti měnové jednotky). Současně však postupná liberalizace dovozu, jež umožňuje pružnou substituci mezi tuzemskými a zahraničními zdroji, jakož i další kroky k funkčnímu otevírání ekonomiky jsou nezbytnými faktory samotného procesu monetarizace.

4. Koordinační funkce hodnotových kategorií (jako jsou ceny, měnové kursy, úroková míra) a tržních vztahů vůbec předpokládá, že se v dané ekonomice prosazují *tendence k rovnovážnému vývoji,* resp. že fungují dostatečně silné adaptační mechanismy, které vracejí ekonomiku do rovnovážných stavů. Tradiční typ centrálně plánované ekonomiky s převažující administrativní koordinací měl „vestavěny" naopak tendence k nerovnováze; jejich překonání proto vyžaduje *kombinaci cílevědomé stabilizační a antiinflační makroekonomické politiky s rozvíjením adaptačního chování ekonomických subjektů.*

Fungování trhu a tržní koordinace v socialistické ekonomice představuje *nutnou, nikoli však postačující podmínku* pro to, aby systém národní ekonomiky jako celek byl schopen se účinně rozvíjet, učit se, přizpůsobovat a obnovovat. Integrální součástí diskutované varianty řešení je *tržně konformní systém plánování a regulace na makroekonomické úrovni.*

Plánování je — a nutně musí být i do budoucna — imanentní každému subjektu s cílovým chováním. Plánovat musí tedy každý — *avšak pro sebe, nikoli pro jiné.* Uvedené pojetí umožňuje konzistenci plánovacích aktivit s fungováním tržních vztahů, což je *zásadní předpoklad účinnosti a nadějnosti navrhovaného přístupu.*

V jeho logice by tedy předmětem plánování a řízení na úrovni centrálních orgánů měly být:

- závislosti mezi jednotlivými sférami a dimenzemi reprodukčního procesu (mezi sférou výrobní, sociální, ekologickou, oblastní apod.),
- záměry v utváření systémového rámce, koncepce a orientace hospodářské politiky,
- věcné projekty a programy pouze tam, kde stát bude sám podnikat, resp. participovat na podnikání.

Vedle koordinace makroekonomických závislostí je tedy hlavním předmětem aktivity centra *regulace podmínek pro chování hospodářských a dalších organizací.* K tomu stanoví obecně závazná pravidla, normy a předpisy, uplatňuje svou zakladatelskou funkci (nemá však na ni monopol), resp. uzavírá smluvní vztahy s podniky (státní zakázky).

Centrální plánování a regulace by se měly uplatňovat všude tam, kde může být v daných podmínkách *účinnější než tržní koordinace,* resp. kde trh selhává (např. infrastruktura, ekologie), přičemž dělicí čára mezi oběma typy koordinace by se měla vyvíjet podle změn v relativní účinnosti obou typů koordinace v různých „úlohách".

Mezi plánovacími aktivitami na centrální a podnikové úrovni mohou existovat pouze zprostředkované vazby vzájemného ovlivňování, *nikoliv však přímé vertikální závislosti.*

Uvedenému charakteru a smyslu centrálního plánování musí odpovídat i institucionální uspořádání centra. Předpokládá horizontální spolupráci jednotlivých centrálních orgánů s tím, že každá z významných funkcí centra je završena jedním orgánem centra; tomuto orgánu je také svěřena výhradní odpovědnost (za tvorbu plánu, za běžné usměrňování ekonomiky, za rozvoj řízení, za stabilitu měny, za podnikatelskou činnost centra, za ekologii a životní prostředí). Plánovací aktivity centra se tedy nemohou soustřeďovat pouze do jednoho místa, ale jsou diverzifikovány mezi jednotlivé centrální orgány odpovědné za příslušné sféry.

Závěrem

Dosavadní zkušenosti nejen československé, ale i ostatních socialistických zemí, stejně jako závěry teoretické analýzy dokládají, že v procesu reformy:

- je nutné postup změn v ekonomické sféře *kombinovat se změnami ve sféře institucionální, politické, společensko-sociální,*
- musí jít o takový soubor a rozsah opatření, aby představoval *dostatečně intenzívní „náraz"* k docílení kvalitativní změny v celé logice fungování systému.

V konfrontaci s těmito závěry typ reformy, který je zabudován ve „Směrnici", *nemůže představovat ani stabilní, ani účinné řešení.* Považuji proto za potřebné rozvinout práce na konkretizaci 2. etapy československé reformy a s ní konzistentní hospodářské politiky.